

Gospodu Lubiču res ni bilo dolgčas, kadarkoli se je vrnil iz službe.

Tik pred božičem je gospa Johana dobila z Iga pošto, da je teta Mica bolna na smrt. Sklenila je prepustiti moža hčerini oskrbi. Štiri dni se je pripravljala za odhod. Preštevala je namreč v kleti polena in krompir. Prišla je domov prav v zadnjih urah tetinega življenja. Še tisti dan je teta Mica umrla. (Se nadaljuje.)

## SONET

BOŽO VODUŠEK

XXXV

Ponoči so me spet obiskovali  
obešenci, mučenci čudne vrste,  
ki so se križa, posvečene krste  
bolj od sramotne, grde smrti bali.

Z očitnim zmagoslavjem so kazali  
vrvi in žice, veje, kljuke, čvrste  
žeblje, zatlačene med krive prste,  
vsa znamenja tega, kar so prestali.

Ugibal sem skrivaj: morda je zanje  
uboge nepriznance sladka uteha  
buditi usmiljeno občudovanje;

a ko sem se ozrl na velike,  
zavite oči, iztegnjene jezike,  
sem se zgrozil od vražjega zasmeha.

## SLOVENSKO ZGODOVINARSTVO NA RAZPOTJU

Dosedanje zgodovinarstvo. Slovenski znanstveniki, ki so se bavili z zgodovino lastnega naroda in drugih narodov, niso presegali višine večine tujih zgodovinarjev, za katere lahko rečemo, da jim pisanje zgodovine ni bila znanost, temveč v najboljšem primeru le duhovito kramljanje o davnih dneh. Ti zgodovinarji, ki so navadno morali napisati vsaj eno svetovno zgodovino, če ne še več, so obdelovali dogodke mirno v tistem zaporedju, kakor so si ti dogodki časovno sledili. V veliko srečo teh zgodovinarjev živi lepo rod za rod, tako da ni nikjer praznega prostora in je vsako stoletje, vsako desetletje polno dogodivščin, ki jih tak zgodovinar mora zabeležiti, da bi pozni rodovi ne pozabili, da se je tedaj in tedaj odpovedal prestolu ta in ta vladar, da je ta lepa žena pregovorila nekega kralja, da je napadel drugega kralja, da je nekje drugje zvit kardinal vladal namesto kralja ali kraljice, da je genialna misel kakega verskega reformatorja razgibala cele narode, ki so se iz same čiste religiozne ideje poklali z drugimi narodi. Ljudstva ta zgodovinska

znanost ne pozna, ljudstvo nastopi samo včasih v bitkah in tedaj ga nadomeste kratki matematični simboli, kot recimo: ta in ta vojskovodja je poveljeval v bitki 10.000 pešcem, 2000 konjenikom in je imel 300 topov, njegov nasprotnik pa je bil v premoči. Pa še včasih se pojavi ljudstvo v teh zgodovinah, toda takrat je to ljudstvo surova drhal barbarska tolpa, ki ruši to ali ono kulturo, in zato je treba te revolucionarne dogodke, ki tako kruto motijo mirno gladino veličastne zgodovinske podobe in še bolj filistrski mir zgodovinarja samega, potisniti čim bolj v ozadje, omeniti jih samo v nekaj vrsticah in še to po možnosti pod črto. Če pa je vodila kakega zgodovinarja v njegovem raziskavanju teoretska ideja, tedaj je bila to navadno popolnoma enostranska ideja; tak zgodovinar je ocenjeval vse pojave ali s stališča verske misli ali s stališča napredka ali z vojaškega stališča in je temu primerno krivil vse črte, samo da je svojo priljubljeno misel vedno in povsod dokazal.

Take so znane slovenske zgodovine, na pr. Grudnova, Malova, Kosova, da o starejši Staretovi in drugih poizkusih sploh ne govorimo; v tem krogu se je gibal znanstveni spor o starih Slovanih med Malom in Hauptmannom v »Času«. Da ustvarjajo ljudstva zgodovino in da je borba med širokimi ljudskimi plastmi tista, ki tvori pravo vsebino zgodovinskega dogajanja, tega se ti zgodovinarji ne zavedajo in zato izločajo iz zgodovine celo vrsto pojavov, ki so odločilnega pomena za razvoj človeštva; zato razkosavajo zgodovinski tok na umetne kose, zato ne vidijo nepremostljivih prepadov, ki ločijo dobo od dobe, zato ne dojamejo individualnosti kake dobe in prav zato tudi ne obsežejo nobene dobe v njeni celotnosti.

Nova doba v slovenskem zgodovinarstvu. Dosedanji zgodovinarji so nevede in nehote potvarjali zgodovino; čim bolj pa se družba cepi na dva sovražna dela, tem bolj postaja tudi zavedno potvarjanje zgodovine neobhodno potrebno orožje v rokah reakcionarnega dela družbe. Zato je treba še toliko bolj ceniti delo F. Zwitterja<sup>1)</sup>, ki skuša postaviti glavni zgodovinski činitelj, t. j. prebivalstvo, na trdno materialno osnovo in razložiti njegov razvoj v zvezi z ostalimi zgodovinskimi činitelji. S tem pa je F. Zwitter zaprl pot vsakemu misticizmu, ki bi hotel iz tega ali onega dejstva v razvoju prebivalstva na Slovenskem sklepati na kakršnokoli predestinirano vlogo, ki naj bi slovenskemu narodu v zgodovini pripadala, pa tudi vsakemu pesimizmu, ki večno stoka nad malostevilnostjo slovenskega naroda.

Zwitter se bavi v svoji študiji, kot sem že omenil, z osnovnim zgodovinskim činiteljem, s činiteljem, ki zgodovino dela — s prebivalstvom. Na podlagi raznih štetij prebivalstva in kritične ocene načina, po katerem so bila ta štetja izvršena, je ugotovil, kako se je gibalo število prebivalstva od prvih štetij v sedemdesetih letih 18. stoletja nekako do l. 1820. stalno ali pa se je celo zmanjšalo, medtem ko je v letih po francoskih vojnah tja do l. 1848. neprestano raslo, in sicer v vseh deželah. V razdobju po revolucijskem letu 1848 do konca svetovne vojne je število prebivalstva v slovenskih deželah raslo mnogo bolj počasi kakor drugod.

<sup>1)</sup> F. Zwitter: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. — Znanstveno društvo v Ljubljani, 1936.



Te ugotovitve same po sebi bi pa ne pomenile še novega koraka, nove poti v slovenskem zgodovinarstvu. Novo pot pomeni to, da Zwitter ne ostane pri ugotavljanju dejstva, temveč skuša to dejstvo tudi razložiti. Še bolj novo pot pomeni pa to, da razlaga Zwitter razvoj prebivalstva na ta način, da ga poveže s socialno-gospodarskim razvojem. Sicer govori Zwitter o kavzalni zvezi med razvojem prebivalstva in socialno-gospodarskim razvojem in v svojem orisu te kavzalne zveze preveč poudarja enostransko zavisnost razvoja prebivalstva od socialno-gospodarskega razvoja (medtem ko gre pri tem pojavu kot pri vseh prirodnih in družbenih pojavih za medsebojno učinkovanje, v katerem odloča eden med činitelji le v zadnji instanci), vendar je bila ta pomanjkljivost pri prvem poskusu in pri tesno določenem prostoru nujna. Kaj nam je pokazal Zwitter v svojem kratkem orisu te zveze med razvojem prebivalstva in socialno-gospodarskim razvojem?

Vsa razprava dokazuje, da lahko razdelimo zgodovinsko dogajanje v popolnoma prirodno nastale dele. Ne gre seveda za to, da bi oddelili dobo od dobe z magičnimi letnicami, temveč za to, da združimo pojave istega značaja v skupine, ki jih ločimo drugo od druge. Slovensko zgodovino bi razdelili v dobo pred dobo merkantilizma in fiziokratizma (kot imenuje Zwitter dobo porajajočega se kapitalizma), v dobo merkantilizma in fiziokratizma, v dobo reakcije in v dobo tehnične revolucije.

Doba pred merkantilistično in fiziokratsko dobo je doba fevdalnega družbenega reda. Prevladujoča postava tega družbenega reda je zemljiški gospod, ki ima v svojih rokah tudi politično oblast. Za gospodarsko osnovo je značilna razdrobljenost vsega gospodarstva na majhne gospodarske enote, v katerih se obrtna produkcija druží s poljedelsko produkcijo kmetijskega prebivalstva, tako da vsako gospodarstvo bolj ali manj zadošča večini svojih potreb samo z lastnim delom. Trgovina ni razvita, denar je redkost. Državna oblast ni niti obsežna niti ne rabi mnogo sredstev za vzdrževanje, zato je naravno, da iz te dobe nimamo mnogo podatkov o gibanju prebivalstva.

Vse drugače pa je v merkantilistični in fiziokratski dobi, kakor jih imenuje Zwitter. Zemljiški gospod (višje in nižje plemstvo, visoka duhovščina, vladar) mora že deliti svoj ugledni položaj z novimi sloji, ki so se razvili z naraščanjem produktivnih sil, z veletrgovci, z bankirji, s prvimi industrijci. Vladar, ki je največji zemljiški lastnik v državi in ki se je doslej pri vodstvu države opiral predvsem na plemstvo in visoko duhovščino, postaja čedalje bolj zavisen od novih stanov, ki imajo premičen, tekoč kapital — denar. Denar pa rabi vladar za vodstvo države, ki se ne omejuje več na majhno krpico zemlje, temveč obsega vedno večja ozemlja, pridobljena v roparskih trgovskih vojnah. Za to upravo je potreben obširen uradniški aparat, za ohranitev starih dežel in za pridobivanje novih je potrebna močna vojska in tako se izoblikuje nova politična oblika, ki ustreza socialno-gospodarskemu ustroju, ki se je rodil v krilu fevdalne družbe same. Ta politična oblika, ki jo dobi fevdalna družba na prehodu v kapitalistični družbeni red, je absolutna monarhija (Zwitter jo imenuje sicer absolutno državo, toda morda bi bilo boljše, da jo imenujemo absolutno monarhijo). Absolutna monarhija je politična oblika,



ki omogoča začasno ravnotežje med starimi stanovi in novimi plastmi prebivalstva. V tej dobi se začne naglo razvijanje produktivnih sil. Tovorjenje izgine. Prevlada vozovni promet na novih, izboljšanih cestah. Trgovina se razvije, ustvari se trgovska mornarica. Stare vezi, ki so ovirale gospodarsko delavnost, pokajo. Cehi razpadajo, razvija se svobodna obrt in svobodna industrija, kmet se otresa fevdalnih vezi, tlak, desetin, nevoljništva. Posebno hitro se razvijajo mesta (na pr. Trst). V absolutni monarhiji se pojavi nujna potreba, da politična oblast ve, s kakimi materialnimi sredstvi lahko razpolaga. Ta potreba, ki izvira iz gospodarskega razvoja družbe same, je bila vzrok prvim štetjem prebivalstva. In tako se nam že v samih virih, iz katerih črpamo podatke o razvoju prebivalstva, kaže ves obraz neke dobe. Viri iz dobe pred merkantilizmom in fiziokratizmom so urbarjalnega, davčnega in cerkvenega značaja. Sestaviti so jih dali zemljiška in cerkvena gosposka in avtonomne mestne uprave, to so tiste ljudske plasti, ki so si lastile gospodarsko in politično oblast. Šele za Marije Terezije skoncentrira absolutna monarhija upravni aparat, čeprav se kaže v dejstvu, da so izvršile štetje posvetne in cerkvene oblasti, še vedno velika moč fevdalnih, odmirajočih stanov. Prav ta razredni sestav upravnega aparata, ki naj bi izvršil štetje, je tudi onemogočil zanesljivo štetje, ker je bilo to proti razrednim interesom izvršujočih organov. Zato je pozneje prevzelo to funkcijo vojaštvo, ki je kot vedno bilo na videz nevtralna stranka, predstavljajoča interese celotne države, vseh slojev v državi.

Meščanski revoluciji v Angliji in Franciji sta imeli za ostale države v Evropi dvojen učinek: po eni strani sta pospeševali razkroj fevdalnega družbenega reda po vsej Evropi, po drugi strani pa sta s konkurenco svojih produktov zavirali razvoj kapitalizma drugod in tako ohranjali svoje lastno protislovje — fevdalni družbeni red. To se je izražalo v dejstvu, da se je sicer gospodarska osnova počasi razvijala v kapitalistični smeri, politična oblika pa je ostala še vedno absolutna monarhija. Ta absolutna monarhija pa ni bila več prvotna absolutna monarhija, temveč absolutna monarhija, v kateri je vse pokalo. Politična oblika ni več ustrezala razvoju produktivnih sil in tako je leto 1848 to absolutistično lupino vsaj začasno razgnalo. Ves ta razvoj se jasno izraža tudi v razvoju prebivalstva; način državne uprave in način, kako so se zbirali v tej dobi po francoskih vojnah statistični podatki, zrcali točno razvoj v gospodarski osnovi sami. Velike spremembe v gospodarski osnovi pa se kažejo še točneje kakor v naraščanju celotnega prebivalstva v naraščanju prebivalstva v mestih.

Po l. 1848. nastane v Sloveniji zastoj v razvoju prebivalstva. Pravi razlog za ta pojav se nam odkrije v gospodarski zaostalosti Slovenije, ki je postala pretežno agrarna dežela in se je zaradi tega začelo njeno prebivalstvo izseljevati. V tej dobi se je tudi popolnoma izpremenil državni aparat, ki je izvajal štetje. Vojaške oblasti so prenehale izvrševati štetje, to delo so opravljale odslej občine in politični okraji. Kako točno slede spremembe v ideoloških sferah spremembam v gospodarskih osnovah, kaže značilno dejstvo, da so po marčni revoluciji l. 1848. prenehali biti statistični podatki tajni.



Kam vodi nova pot v slovenskem zgodovinarstvu? Zwitterova razprava je odlično zgodovinsko delo. Avtor je z največjo skrbjo zbral vse potrebne podatke po arhivih in jih predelal svojemu smotru primerno. Vsa svoja izvajanja pa je postavil na pravilno osnovo, na socialno-gospodarski razvoj, čigar del je razvoj prebivalstva. V zaslugo mu je treba šteti, da se pri raziskavanju družbenih pojavov ni dal zapeljati golemu naturalizmu, kakor ga je učil Malthus; velika prednost je v tem, da se znanstvenik, ki raziskuje družbene pojave, zaveda, da veljajo za družbo drugačne zakonitosti kot za prirodo.

Omenil sem že neko pomanjkljivost, na katero se Zwitter morda ne bi sam spomnil, to je poudarjanje kavzalnosti, ki se spremeni lahko v poudarjanje preveč enostranske zavisnosti pojavov, dočim gre v resnici povsod istočasno za medsebojno učinkovanje. Na drugo pomanjkljivost pa opozarja Zwitter sam v uvodu, ko pravi, da se je moral omejiti na večje enote in velika razdobja, tako da so njegovi rezultati nujno nekoliko shematični. Kljub vsemu temu pa kaže njegovo delo, da bo tudi slovensko zgodovinarstvo počasi začelo reševati težko nalogo, da nam bo dalo pravilno sliko zgodovinskega razvoja slovenskega naroda, in to naroda v vsej njegovi celoti, kakor se je razvijal v vseh svojih protislovjih in nasprotjih, v nasprotjih med stanovi in razredi, in kakor se je razvijal v nasprotju z obdajajočimi ga družbami in pod njihovim vplivom. Tako raziskovanje bo odkrilo zakone, po katerih se giblje slovenska družba, in bo omogočilo slovenskemu politiku voditi res znanstveno politiko, ki se ne bo lovila za nazadnjaškimi fantomi, medtem ko se drugod po svetu bore za napredek širokih ljudskih množic. Tako raziskovanje bo odkrilo vso resničnost in bo postalo last vseh tistih plasti slovenskega naroda, ki se ne boje resnice, zaradi katere nimajo ničesar izgubiti.

Fr. Klemuc

## SPOMINU EMILA ADAMIČA

Emil Adamič je bil rojen na Sveti dan 1. 1877. na Dobravi pri Ljubljani. Družina, v kateri se je rodil, je bila glasbeno nadarjena in naobražena. Skladateljev oče se je udeleževal v učiteljskem poklicu, razen tega je bil tudi organist. Adamič je imel torej v domačem krogu dovolj prilike, da si je utrdil osnovne glasbene pojme in načela. Zgodaj se je učil klavirja, že v zgodnji mladosti je pel v cerkvenem zboru. Komaj 10 let star je bil učenec Glasbene Matice, ki je ustanovila svojo glasbeno šolo dobrih pet let prej (1. 1882). Iz te prve dobe še nerazvitega dečka nam je po ustnem sporočilu znano, da je skladal majhne skladbice. Večji razmah je dobilo njegovo ustvarjalno udejstvovanje, ko je kakih 10 let kasneje (97. — 98.) kot podjeten učiteljski organiziral dijaški tamburaški zbor. Tisti čas je deloval v Trstu Hrabroslov Otmar Vogrič s svojim velikim, okrog 70-članskim tamburaškim zborom. Po njegovem vzoru je Adamič izpopolnjeval svoj orkester, nagovarjal prijatelje, da so sodelovali, tako, da je mladi in spretni organizator vodil dve tretjini rednih orkestrašev in celo tretjino priložnostnih pomagačev, ki jih je osebno za to pridobil. Za ta orkester je zložil prve večje samostojne skladbe, deloma pa priredil razna